

הנועל את הבית עליו ועל הצבי שבתוכו

הרב צבי הבר

- א. מבוא
ב. משנת היושבים על הפתח – המציאות
ג. "הא למה זה דומה" – הקושי והסברים שונים בראשונים
ג.1. הסבר בעלי התוספות
ג.2. הסבר הרמב"ן
ג.3. הסבר הרמב"ן על פי התוספתא
ד. שיטת הרשב"א והקושי שבה
ד.1. הסבר השלטי גיבורים
ד.2. הסבר רבי שמעון שקופ
ד.3. הסבר החפץ חיים
ה. סיכום

א. מבוא

בסוף פרק יג במסכת שבת דנה המשנה במלאכת צד. למלאכת צד יש מאפיינים ייחודיים, שנידונים במפרשים¹. נעסוק במשנה החותמת את הפרק. במשנה זו ישנו קושי פרשני גדול – המשנה יוצרת דמיון שאינו ברור, שהוביל למחלוקת פרשנית בראשונים. נפתח בביאור המציאות המתוארת במשנה, ומשם נמשיך בהצגת הקושי הפרשני במשנה, ומחלוקת הראשונים בביאורה. עיקר דברינו יהיה בשיטת הרשב"א בסוגייה. הרשב"א מבין על פי הירושלמי שמותר לאדם לסגור את הדלת בעדו, אע"פ שהוא יודע שהוא גם צד בכך את הצבי. דבר זה מנוגד לכאורה לכללי הלכות שבת כפי שהבינו הראשונים. הדבר הוביל למספר ביאורים שונים בשיטת הרשב"א, שכל אחד מהם יש בו הבנה ייחודית, או במלאכת צד, או בגדרי פסיק רישיה.

ב. משנת היושבים על הפתח – המציאות

אומרת המשנה:

ישב האחד על הפתח ולא מילאהו, ישב השני ומילאהו - השני חייב. ישב הראשון על הפתח ומילאהו, ובא השני וישב בצידו, אף על פי שעמד הראשון והלך לו - הראשון חייב, והשני פטור. הא למה זה דומה - לנועל את ביתו לשומרו, ונמצא צבי שמור בתוכו.

(שבת קו, ב)

¹ לדוגמה, הדין על הייחודיות של מלאכת מחשבת במלאכת צד הנידון באבני נזר (אורח חיים קפט, ז) ובאחרונים נוספים.

הנועל את הבית עליו ועל הצבי שבתוכו

האחרונים נחלקו בביאור המציאות במשנה. שאלה זו נובעת מביאור המקרה השני שבמשנה - אם הראשון מילא את הפתח, כיצד השני יכול היה לשבת לצדו? הנחת המוצא היא שלא יתכן ששניהם יושבים יחד בפתח, שהרי אם האחד לא ממלא אותו ויש מקום בצדו, הצבי אינו ניצוד, ולכן הניחו המפרשים שהראשון יושב בפתח, והשני יושב מאחוריו כלפי חוץ. התוספות יום טוב (בפירושו כאן) אמר, שהראשון שקם לא יצא אל מחוץ לבית אלא נכנס פנימה, שאם לא כן השני היה צריך לפנות לו מקום ואז אם הוא חוזר ויושב הוא עובר על איסור צידה, כי הפתח פתוח והוא סוגרו. אם כן, הבין התוספות יום טוב, שישב בצדו' משמעו שהוא יושב מאחוריו. המגן אברהם (שטז, יא) חלק עליו ואמר שאפילו אם קם השני ממקומו אז הצבי עדיין ניצוד, שהרי זה דומה לאדם שפתח דלת של בית שיש בו תרנגולת וסגרה - שבזה אין איסור. נראה להבין את סברתו, שהעובדה שלפרק זמן מצומצם הפתח אכן היה פתוח, לא הופכת את הצבי להיות בלתי ניצוד, כי הוא לא עשוי לצאת בפרק זמן זה, ולכן לא השתנה שום דבר במעמדו - הצבי היה שמור ונשאר שמור. המשותף לשני פירושים אלו הוא ששני האנשים יושבים אחד מאחורי השני, ובכך נדחקים האחרונים בלשון המשנה, בה נאמר שהשני "ישב בצדו".

האחרונים התייחסו אל הציור במשנה כבעיה תיאורטית, ולפיה צריך שהמקום לא יאפשר יציאה תיאורטית של הצבי מהחדר, תוך התעלמות מטבעו של צבי. אבל, יש להכניס למשוואה גם את טבעו של הצבי. אם אדם עומד בפתח, גם אם לא ימלא פיסית את כל הפתח, הרי זה נחשב שהוא ממלא את הפתח, שכן הצבי לא ייצא מפתח שעומד בו אדם - כיוון שהוא מפחד ממנו. אם יהיה מדובר בפתח רחב מאוד שהצבי יכול לעבור בצדו ולהרגיש בטוח אז אכן הצבי יצא, אבל אם מדובר בפתח רגיל, אף צבי לא יצא דרך הפתח הזה. ולכן ייתכן שאדם יושב בפתח ויש לידו מקום בו ניתן לשבת ועדיין הצבי מוגדר כניצוד, כי הוא לא ייצא לעולם בפתח כזה. בדרך זו ניתן להסביר את המשנה כפשטה - האדם השני ישב בצד הראשון, ולא מאחוריו.

ג. "הא למה זה דומה" - הקושי והסברים שונים בראשונים

בהמשך, המשנה מנמקת את היתר ישיבת השני: "הא למה זה דומה לנועל את הבית לשמור ונמצא צבי שמור בתוכו". דמיון זה אינו מובן דיו. מבחינת מבנה המשנה, הנחת המוצא היא שברור וידוע מה הדין במקרה של נועל את הבית לשמור ושהוא מותר (כמו שמובא בגמרא להלן קז, א) וממנו אנחנו יכולים להסיק את הדין של שניים שיושבים על הפתח, הדומה לו.

אבל, לכאורה המקרים אינם דומים כלל. במקרה של היושב ליד חברו, הצבי כבר ניצוד ואין בפעולת השני מלאכה כלל, לעומת זאת בנועל את הבית ונמצא צבי שמור בתוכו האדם צד את הצבי ועושה מלאכת צידה, ואם כן, מה הדמיון? גם מבחינת הדינים יש שוני בין המקרים: מי

שנועל את הבית לשומרו – ייתכן באחד משני פנים: או שהוא מודע לקיומו של הצבי בבית, או שהוא לא מודע. אם הוא היה מודע לכך שיש צבי בבית, אז גם אם נאמר שהוא נעל את הדלת בלי להתכוון לעשות את פעולת הצידה, עדיין יש כאן פעולה שנעשתה בהכרח מסגירת הדלת, ולכן לכאורה יש כאן 'פסיק רישיה' שהצבי יהיה ניצוד והאדם יהיה חייב, ואין זה דומה בדין לשניים שיושבים שהוא מותר. על כורחך צריך לומר שהוא לא היה מודע לקיומו של הצבי בבית, אבל אז הוא מתעסק, ולכן הוא פטור, ולא שייך כלל לומר על מתעסק 'מותר', כי הוא כלל לא יודע שהוא עושה מלאכה. וגם – זה לא דומה לשניים שיושבים בפתח.

קשיים אלו עומדים בבסיס פירושי הראשונים למשנה.

ג.1. הסבר בעלי התוספות

בעלי התוספות (הובאו דבריהם בפירוש הרמב"ן) אומרים שהדמיון אינו דמיון במקרה אלא בדין, שבשני המקרים הללו הדין הוא שפטור ומותר. וזה לשון הרמב"ן (כאן):
אבל בתוספות אמרו, שלא אמרה משנתינו למה זה דומה לומר שיהיו שוין בענין אלא שוין הן בדין, כלומר שהוא מותר לגמרי.

דבר זה תמוה ביותר, שכן ישנן דוגמאות רבות לדברים שבהם הדין הוא מותר. בדרך כלל כאשר מובא דמיון הוא נועד להוסיף לנו ערך מוסף כלשהו, בדרך כלל להטעמת הדין, או לדרך הסתכלות חדשה על המקרה בו אנו עוסקים. מאימתי מביאים דמיון שכל עניינו הוא לומר לנו את הדין שמותר לעשות כך וכך? במקרה מעין זה צריכה המשנה לכתוב 'מותר' ולא להביא דמיון שלא מוסיף דבר להבנת הדין.

כמו כן, כפי שאמרנו קודם, הציור של הסוגר את הדלת, או שהוא פסיק רישיה ופטור או שהוא מתעסק ופטור, וכלל לא שייך לומר בו 'מותר', כך שגם בדין אין דמיון. ייתכן שמסיבות אלו דוחה הרמב"ן את דברי התוספות.²

ג.2. הסבר הרמב"ן

הרמב"ן מביא שתי דרכים להסבר המשנה. אומר הרמב"ן:

נראה לי דהכי פירושו שהיה צבי שמור בתוך הבית והדלת מגופה והוא שמור בכך, ובא זה ונעל במנעול כדי שלא יבוא שום אדם ויפתח הבית שפטור ומותר, אף על פי שהוא מוסיף לו שמירה שעכשיו אין אדם יכול לפותחו, אף ישב הראשון על הפתח ובא השני וישב בצדו אף על פי שהוא מוסיף שמירה על שמירתו שאם עמד הראשון והלך לו נמצא שמור מכחו השני פטור.

² ייתכן והתוספות יסבירו ש"מותר" כוונתו שלא צריך לעשות אחרי שנודע לו שיש שם צבי שום דבר, כדרכו של הר"ן להלן, אך עדיין פירושו קשה.

הנועל את הבית עליו ועל הצבי שבתוכו

עוד יש לי לאומרה בלשון אחרת כגון שהיה צבי קשור בבית ושמור ונעל ביתו לשמרו, שאע"פ שנתק הצבי הקשר לאחר מכן ונמצא משתמר בנעילתו הואיל ושמור היה ונצוד פטור הנועל.

הרמב"ן בהסברו הראשון מסביר את המקרה של בית נעול, בו הדלת כבר סגורה אבל לא נעולה, והאדם מוסיף ונועל את הדלת. נעילה זו מוסיפה שמירה לבית אבל לא מוסיפה שמירה לצבי, שהוא כבר שמור בתוכו. כך גם כאן השני שיושב על הפתח לא מוסיף דבר בשמירת הצבי כי הוא כבר נשמר בידי הראשון.

הרמב"ן מרוויח מספר דברים בפירושו: נקודת הדמיון ברורה – תוספת שמירה לדבר שהוא שמור. כמו כן, הדין במקרה המלמד הוא פשוט ולכן מובן למה הוא הובא כדוגמא. יש גם שוני בין המקרים – במקרה של המשנה ישיבת השני בסופו של דבר מועילה לשמירת הצבי, ואילו במקרה של הנועל את הדלת פעולתו לא תורמת מאומה לשמירת הצבי. קיומה של נקודת שוני מהווה יתרון בצורת לימוד מעין זו, שכן פירושה הוא שלמרות השוני הקיים, ישנו דמיון שממנו ניתן להסיק את הדין³.

הרמב"ן מביא פירוש נוסף, ולפיו הצבי היה קשור בתוך הבית, ואז סגירת הדלת לא הוסיפה דבר על שמירתו של הצבי, ו"נמצא צבי שמור בתוכו" – משמעו שהתברר לו שהיה בפנים צבי שמור.

החיסרון העיקרי בפירושי הרמב"ן הוא שצריך לומר ש"נמצא צבי שמור בתוכו" משמעו שנודע לו שיש צבי בתוכו, שהרי הצבי כבר היה שמור בתוכו קודם לכן. ליתר דיוק, אין זה משנה אם האדם ידע על קיומו של הצבי או לא, ואין בכך לא תועלת ולא הפסד.

ג. הסבר הרמב"ן על פי התוספתא

הרמב"ן על פי התוספתא מסביר הסבר שונה. מובא בתוספתא⁴:

ישב אחד על הפתח ונמצא צבי בתוכו אף על פי שמתכוין לישוב עד שתחשך פטור מפני שקדמה צדה למחשבה אין לך שחייב אלא המתכוין לצוד אם קדמה צידה למחשבה פטור.

(תוספתא שבת יב, ז)

התוספתא מתארת מקרה של מתעסק, דהיינו שהאדם כלל לא ידע שבישיבתו על הפתח הוא צד את הצבי, והחידוש הוא ש"אם קדמה צידה למחשבה פטור" – דהיינו אם לא

³ לכאורה ניתן לתמוך את הסבר הרמב"ן בשימוש המשנה בפועל 'נועל' ולא בפועל 'סוגר' – האדם נועל את הדלת ולא סוגרה או מגיפה, כלומר שהדלת כבר סגורה. אמנם בחינת השימוש בפועל 'נועל' בספרות התנאים מראה שבדרך כלל משמעה לסגור או לחסום, ובפרט כשהוא מיוחס לדלת. בוודאי שלא ניתן להביא ראיה לפירושו מעצם השימוש בפועל 'נועל'.

⁴ הובאה אצל ראשונים נוספים - הריטב"א, התוספות ר"ד ועוד.

הייתה מחשבה בזמן פעולת הצידה הוא פטור. מסביר הרמב"ן שהכוונה היא שהוא פטור מלקום, והוא יכול להישאר ולשבת על אף שהוא מתכוון שהצבי יישאר ניצוד. היינו יכולים לחשוב, שכיוון שהאדם עשה פעולה שבגינה הצבי ניצוד עליו לתקן את הדבר ולשחרר את הצבי. על כן, באה התוספתא ומלמדת שהוא פטור מכך, ויכול להמשיך ולשבת שם. לכך מכוונת גם משנתנו. היה מקום לחשוב שברגע שהראשון קם, אז גם השני יהיה חייב לקום שכן אחרת נמצא שפעולת הישיבה שלו גורמת את הצידה, אז מלמדת אותנו המשנה שאין צורך, כי כל עוד בזמן ישיבתו לא הייתה פעולת צידה אין צורך לשנות עוד את המציאות.

הרווח בהסבר זה הוא ש"נמצא צבי שמור בתוכו" הוא כפשוטו, שהוא לא היה מודע כלל לקיומו של הצבי, והוא גילה לאחר מכן שהוא ניצוד שם. אלא שבזה קיימת גם נקודת הקושי – וכי מניין לנו שמקרה זה שהוא "מתעסק" בצידת צבי, דומה למקרה במשנה בו הוא מודע לקיומו של הצבי? שהרי אפילו אם האדם השני יושב בכוונת צידה הוא לא עשה פעולת צידה! המקרים לכאורה שונים במהותם. מסיבה זו הלחם משנה (שבת י, כג) סבור שצריך לומר גם במקרה של היושב לצד חברו, שהוא לא היה מודע לקיומו של הצבי. אז המשנה מובנת ביותר, כי אם במקרה שהוא עשה פעולת צידה ולא ידע על קיומו של הצבי אינו חייב לקום ולתקן, אז במקרה שהוא לא עשה פעולת צידה כלל, ולא היה מודע לקיומו של הצבי, על אחת כמה וכמה שהוא לא צריך לקום. המחנה אפרים (שם) חלוק עליו, וסבור שזה בדיוק מה שבאה התוספתא ללמד אותנו – שבכל מקום שלא קדמה מחשבה לצידה לא צריך לשנות, וזה לא משנה אם לא קדמה מחשבה לצידה מפני שלא הייתה מחשבה או שלא הייתה צידה⁵.

ד. שיטת הרשב"א והקושי שבה

מקום בפני עצמו תופסים להם דברי הרשב"א. הנחת המוצא של הפירושים שראינו היא שהנועל את הבית ונמצא צבי שמור בתוכו לא עשה מלאכת צידה – או משום שהיה מתעסק או משום שהצבי כבר היה שמור. ולפי זה הסבירו את הדמיון שבמשנה. אבל ברור שאם הוא מודע לקיומו של הצבי, ונעל את הדלת הרי זה אסור.

הרשב"א, לאחר שפירש את המשנה בדרכו של הרמב"ן, מביא מהירושלמי שגם אם האדם היה מודע לקיומו של הצבי בבית, מותר לנעול את הדלת ובלבד שלא יתכוון לכך. אלה הם דברי הירושלמי:

⁵ לכאורה הסבר זה מאוד מובן, וצריך להבין מדוע הרמב"ן מביא הסברים אחרים למשנה. נראה שהסיבה היא משום שנראה שהמשנה עוסקת בגדרי צידה, ולכאורה הדיון לפי הסבר זה אינו בגדרי צידה אלא בגדרי מתעסק, ולכן הרמב"ן רצה להסביר את הדברים בדרך שתתאים לדיון וחיידוש במלאכת צד.

הנועל את הבית עליו ועל הצבי שבתוכו

ר' יוסי בי ר' בון בשם רב חינא: היה צבי רץ כדרכו ונתכוון לנעול בעדו ונעל בעדו ובעד הצבי – מותר. ר' יוסי בי ר' בון בשם רב חונה: ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוון להעלותו ולהעלות נחיל של דגים עמו – מותר. ר' יוסי בי ר' בון בשם רב חונא: היה מפקח בגל ונתכוון להעלות ולהעלות צרור של זהובים עמו – מותר.⁶

(ירושלמי שבת יג, ו)

ר' יוסי בי ר' בון מביא שלושה דינים. לכאורה שלושת הדינים הללו מתירים פעולה לכתחילה. בשני המקרים האחרונים מדובר על פעולה שהאדם עושה מתוך כוונה לעשות גם דבר אסור וגם דבר שמוכרחים לעשות אותו – חובה להציל חיים, ולחלל שבת בשביל כך, והוא מתכוון גם לעשות מלאכה אסורה ומותר לו לעשות את זה על אף שהוא גם מתכוון למלאכה האסורה. במקרה הראשון של הצד צבי לא מדובר על פיקוח נפש. כמו כן, לא כתוב שהוא מתכוון גם לצוד את הצבי, והיינו יכולים לחשוב שהוא לא מודע לקיומו של הצבי, אך מצד שני כתוב "מותר" שזה מלמד שיש כאן התייחסות מלכתחילה לפעולה ולכאורה על כל נתוניה.

אומר הרשב"א:

ובירושלמי נראה שהתירו לנעול לכתחלה ביתו לשמור ביתו וצבי שבתוכו, דכיון שהוא צריך לשמור ביתו אף על פי שעל ידי כך ניצוד הצבי ממילא – מותר, ובלבד שלא יתכוין לשמור את הצבי בלבד [...] ולפי זה הא דאמרין ונתכוין לנעול בעדו לא בעדו בלבד קאמר אלא אם נתכוין לנעול אף בעדו קאמר, ולומר שאילו צריך לנעול בעדו מותר אף על פי שמתכוון שיהא הצבי ניצוד בתוכו.

(רשב"א שבת קז, א)

הרשב"א מבין מהירושלמי שמותר לכתחילה לנעול את הבית אף על פי שהאדם יודע שבכך הוא גם צד צבי, ובלבד שלא יתכוון לכך. הרשב"א מדייק מההבדל בין שני המקרים האחרונים ובין המקרה של הצד צבי, שבמקום פיקוח נפש מותר אף על פי שהוא מתכוון לתכלית האסורה, ואילו בצידת צבי זה רק בתנאי שהוא לא מתכוון לכך. החידוש בדברי הרשב"א הוא עצום, כי יוצא מדבריו לכאורה שמותר לעשות מלאכה בשבת

⁶ יש להתלבט האם הרשב"א סבור שע"פ הירושלמי ניתן לפרש את המשנה, דהיינו שבמקרה שנועל את הבית אע"פ שעושה לכאורה פעולת צידה הוא מותר, וקל וחומר במקרה של היושב על הפתח שלא עושה פעולת צידה שהוא מותר. או שהוא רק מביא את הדין המופיע בירושלמי שהוא קיצוני יותר ממה שכתוב במשנה ודן בו. נראה יותר כצד השני, שהרי נראה שהרשב"א עצמו מסביר את המשנה בדרכו של הרמב"ן.

ממילא כל עוד הוא עושה פעולה מותרת ובלבד שלא יתכוון למלאכה. הדבר אינו עולה בקנה אחד עם עקרונות מלאכת מחשבת שמלווים אותנו לאורך מסכת שבת, וכפי שמקשה הר"ן:

ודבריו תמוהים בעיני הרבה – היאך אפשר שאפילו במתכוין לנעול בעדו ובעד הצבי יהא מותר? וכי מפני שהוא צריך לנעול ביתו נתיר לו לעשות מלאכה בשבת! ולא עוד, אלא שאני אומר שאפי' שאינו מתכוין לנעול בעד הצבי, כל שהוא ידוע שהצבי בתוכו ושאי אפשר לו שלא יהא הצבי ניצוד בתוכו-אסור, והיינו דאמרינן בכולה מכלתין דמודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות⁷.

(ר"ן על הרי"ף לח, א ד"ה מתני')

תמה הר"ן במה זה שונה מכל פסיק רישיה אחר שרבי שמעון אוסר? יש דלת שמאחוריה נר, ואם הוא יפתח את הדלת בהכרח שהנר יכבה – אוסרים עליו לפתוח את הדלת על אף שהוא מתכוון רק לפתיחת הדלת כי זה פסיק רישיה בכיובי הנר. אדם שמזרז זרדים שהוא צריך להם הוא מתכוון לזרז זרדים ולמרות זאת זה אסור משום פסיק רישיה כי הוא מייפה את הקרקע שלו. כך גם כאן הוא סוגר את הדלת כדי לנעול את הבית, אבל הוא עושה מלאכת צידה, וכי מדוע זה יהיה מותר?

האחרונים פרשו את דברי הרשב"א בדרכים שונות:

ד.1. הסבר השלטי גיבורים

השלטי גיבורים מבין את הרשב"א כפשוטו ומפרשו בדרך שיש לה משמעויות רבות, וזו לשונו:

והשתא לדברי הרשב"א נמצינו למדין, דאע"ג דקיימא לן דפסיק רישיה אסור, היינו דווקא שבאותו מעשה דעביד הפסיק רישיה אינו מתכוין ואינו עושה דבר היתר עמו, אבל אם באותו הפסיק רישיה שעושה עושה גם כן דבר היתר עמו ויתכוין גם לדבר היתר, אז אפילו עביד פסיק רישיה ומכוין גם לו שרי. ובאמת כי קולא היא זו.

(שלטי גיבורים לח, א, אות ג)

השלטי גיבורים מבין מתוך דברי הרשב"א שיש עקרון במלאכות שבת כולן, ומחדש חידוש מופלג, שכל פסיק רישיה שיש בו כוונת היתר אז הוא מותר, ואפילו יתכוון למעשה האסור (שהוא נוצר בהכרח ממעשיו)⁸! בסברת דבריו צריך לומר שבכל מעשה הכוונה

⁷ הר"ן עצמו הסביר את הירושלמי בדרך שונה, ולהבנתו במקרה של הצד צבי, הוא לא היה מודע לקיומו של הצבי, ואז הוא בגדר "מתעסק", ומה שאמרו "מותר" משמעו שלאחר שנודע לו אין לו חובה לשחרר את הצבי.

⁸ דבר זה לכאורה מפורש נגד דברי הרשב"א, שסייג את הדברים למקרה שהוא לא התכוון לצוד את הצבי.

הנועל את הבית עליו ועל הצבי שבתוכו

מגדירה אותו, וכשאין כוונה חיובית אז המעשה המוכרח מגדיר את הכוונה והוא נחשב כבר ככוונה קיימת. אבל אם יש כבר כוונה אחרת בדבר אז היא הופכת את המעשה להיות בהגדרה שונה ולא בהגדרת המלאכה.

אבל, דבריו אינם ברורים. הרי בכל פסיק רישיה, הוא עושה מעשה מותר עם כוונה, ונגזר ממנו מלאכה אסורה, ואם כן לפי העקרונות של השלטי גיבורים כל פסיק רישיה היה צריך להיות מותר, ובמה זה שונה? וכן הקשה על דבריו רבי שמעון שקופ (חידושי רבי שמעון שקופ כתובות, סימן ו):

ודבריו מכוסין ממני, הלא הבעל בשבת מכוון רק לבעילה, וכן גורר ספסל, וכל דוכתא כן. ולא יצויר כמעט שיעשה אדם מעשה בלא שום כוונה לאיזה מטרה. ואיני עומד כעת בענין זה למצוא צד זכות להמתיק דברי השה"ג.

קושיית ר' שמעון שקופ לכאורה היא עצומה, וקשה להבין את הרשב"א בדרך זו. אמנם נראה שיש לעיין דווקא בדרכו של השלטי גיבורים עצמו בביאור פסיק רישיה, שלפי מספר מפרשים ופוסקים אליו התכוון הרשב"א:

ואני כתבתי בחדושי, דכל מעשה שאפשר לעשות זולת הפסיק רישיה אז אפילו עביד אותו מעשה אפילו בפסיק רישיה שרי כי לא מתכוין לעשות בפסיק רישיה, והארכתי שם, ומדברי הרשב"א סיוע גדול לדברי כי ק"ו הם דברי מדבריו.

(שלטי גיבורים שם)

בעל מרכבת המשנה (שבת א, א), מבין שכוונת השלטי גיבורים היא לומר שפסיק רישיה הוא דווקא במקום שלא ניתן לעשות בעולם את הפעולה הזו ללא עשיית מלאכה האסורה בשבת. לא ניתן להשיג ראש תרנגול בלי לשחוט אותו, ולכן כל מי שצריך ראש תרנגול בהכרח הוא שוחט את התרנגול⁹, ומעתה גם אם האדם יאמר שהוא לא התכוון לשחוט את התרנגול, אלו פטוטי מלים בעלמא שהרי לעולם לקיחת ראש תרנגול כרוכה בשחיטתו. בדרך זו הוא מבאר את שיטת הרמב"ם וגם רש"י בפסיק רישיה.

בשו"ת עונג יום טוב (סימן כב) הבין שלזה העיקרון כיוון הרשב"א:

ונראה לי דדעת הרשב"א ז"ל, דפסיק רישיה אינו אסור אלא משום דהמעשה שהוא עושה עכשיו אי אפשר להעשות בלי מלאכה שאסרה תורה לעשות בשבת,

⁹ הוא מסביר את הדברים בשיטת הרמב"ם, שהבין שפסיק רישיה הוא במקרה שהוא צריך את ראש התרנגול לשחוק בו הקטן, אבל רבנו חננאל והערון הבינו שמדובר שהוא צריך לדם התרנגול, וניתן להוציא את דם התרנגול בלי לשחוט, ואז פירוש זה לא מתאים.

סיפר לי ידידי הרב ינון חן, שבאחד השיעורים שלמד עם בני קהילתו את הרמב"ם, למדו את ההלכה הזו של פסיק רישיה, שח לו אחד מזקני קהילתו שכך הם היו עושים בתימן - השוחט היה נותן להם את הראש של התרנגול לשחוק, והם היו מושכים בגידים של הראש ופותחים וסוגרים את הפה.

כמו הפוסק ראש העוף אי אפשר לפסוק ראש בלי מלאכת נטילת נשמה, או הגורר מטה כסא וספסל גדול אי אפשר לעשות גרירה בלתי אם יהא באפשרו לעשות חריץ שהיא מלאכה אסורה. אבל הכא גבי נעילת בית וצבי בתוכו, נעילת בית שהוא עושה אין בה סרך מלאכה, רק מחמת שנכנס הצבי בתוכו נעשה בנעילה מלאכת צידה. להכי כיון שהוא מכוי לנעילה לצורכו, לא איכפת לך במה שמכוי גם לצוד¹⁰, דכיון דנעילה אין בו מלאכה והוא מכוי לנעילה לא איכפת לך בכוננתו לצוד, דהוי כוונה לצוד בלי מעשה צידה, דמעשה נעילתו שהוא עושה רמינן ליה אנעילת בית ולא על צידת הצבי, ולהכי שרי אף במתכוין לצוד אם מתכוין לנעול ביתו גם כן [...].

מו"ר הרב רבינוביץ, בתשובתו בעניין הליכה במקום שיש בו גלאי נפח (שיח נחום, סימן כה), התבסס על עיקרון זה, כמפתח להתנהלות ביחס לפסיק רישיה¹¹.

ד.2. הסבר רבי שמעון שקופ

רבי שמעון שקופ (חידושי רבי שמעון שקופ, כתובות, סימן ו) מסביר את דברי הרשב"א כדין ייחודי במלאכת צידה. לדבריו, שונה מלאכת צידה מיתר המלאכות. ברוב המלאכות המעשה נעשה בחפץ, וגורם בו שינוי פיס¹². הדבר משפיע על הגדרת המלאכה ומתי מתחייבים בה, וכלשונו של ר' שמעון [ההדגשות שלי – צ"ה]:

ולענ"ד נראה דהרשב"א מחלק בין מלאכת צידה לשאר מלאכות, **דבמלאכת חורש המלאכה היא מה שנעשה חריץ בקרקע** וכן בנטילת נשמה כן וכל כהאי גוונא אבל בצידה אין המלאכה מה שהצבי נשמר דהרי לא עשה שום שינוי בהצבי **אלא המעשה שעושה שיהיה ניצוד זהו מלאכת צידה** ומשום הכי כשעשה הנעילת דלת בשביל מטרה אחרת ג"כ אז אין הנעילה מעשה צידה ומה שהוא ניצד ממילא אינה צידה [...].

דצידה עיקר המלאכה היא המעשה לצוד ולא עצם ההכנסה לרשותו את דבר הניצד, ומשום הכי אם עיקר כוונתו לשמור את ביתו בכלל אין שם מלאכת צידה בנעילת ביתו [...].

במלאכה רגילה החיוב על עשיית המלאכה הוא על עצם גרימת השינוי בחפץ, וצריך גם

¹⁰ ראה הערה 11.

¹¹ נציין שמו"ר הרב רבינוביץ, בניגוד לבעל עונג יום טוב, סייג את הדברים בהיעדר כוונה מפורשת להשתמש במעשה זה לצורך עשיית המלאכה, וכפי שמופיע ברשב"א. נציין שאין הכרח להבין את שיטת השלטי גיבורים בדרך זו, ייתכן שכוונתו היא שכיון שהוא יכול עכשיו להשיג את התוצאה בלי פסיק רישיה, כמו לדוגמא לגרש את הצבי ואז לסגור את הדלת, אז ניתן לעשות זאת גם בדרך שיש בה פסיק רישיה.

¹² למעט מלאכת הוצאה, שבה הפעולה נעשית בחפץ עצמו, אבל לא נעשה בו שינוי פיס¹² אלא רק שינוי מקום, ואכן התוספות במספר מקומות מגדירים אותה כ'מלאכה גרועה' (ב ע"א ד"ה יציאות השבת ועוד).

הנועל את הבית עליו ועל הצבי שבתוכו

שתהיה כוונה כדי שתהיה מלאכת מחשבת (ופסיק רישיה מהווה תחליף לכוונה¹³). אבל בצידה (בסגירת דלת¹⁴), שלא נעשה שום שינוי בחפץ, המלאכה מוגדרת באופן שונה, והיא מוגדרת כעשיית מעשה שגורם לצבי להיות ניצוד. כיוון שמדובר על פעולה לא בחפץ, מה שמגדיר אותה בכלל בשם מלאכה היא הכוונה.

תפקידה של 'הכוונה' בצידת צבי היא שונה במהותה מתפקידה ביתר המלאכות. ביתר המלאכות המלאכה נעשית, והכוונה היא תנאי כדי לחייב בשבת מדין מלאכת מחשבת. לעומת זאת בצידת צבי, הכוונה היא זו שמגדירה את המעשה כמלאכה ולא כסתם פעולה. אם כן לפי רבי שמעון שקופ יש כאן כלל ייחודי למלאכת צידה שרק בה אין פסיק רישיה¹⁵.

בכיוון דומה, אך שונה במקצת, הולך אבן האזל:

[...] דזה ודאי דצידה לא שייך אלא אם רוצה לצוד הבעל חיים, דזה עיקר דין צידה, וכמו שכתבו התוס' בשבת דף ע"ג גבי זומר וצריך לעצים דהיכי דאין צריך לעצים אינו חייב משום קוצר [...] וא"כ זה פשוט דאם אינו צריך להצבי וכשיפתח אח"כ הבית יניחו לצאת דאינו שייך בזה גדר צידה, ומסתבר שגם הרמב"ן והר"ן יודו בזה ורק דכאן הוא שבאמת שאף שעכשיו אינו מכוין לצידת הצבי מ"מ בדיעבד שניצוד הצבי לא יניחו אח"כ לצאת מן הבית ובזה הוא שחולקים הרשב"א עם הרמב"ן והר"ן. דהרשב"א סובר דעכ"פ עכשיו דאינו מכוין כלל לצידת הצבי לא מיקרי צידה דצידה לא מיקרי אלא היכי שהוא צריך להבעל חיים ורוצה בצידתו, והרמב"ן והר"ן סוברים כיון דבאמת ניחא ליה בדיעבד מה שהצבי ניצוד הוי פסיק רישיה. אבל כל זה הוא בצידה דלא שייך צידה אלא כשהוא צריך להבעל חיים כמו קוצר דאינו חייב אלא כשהוא צריך לעצים, אבל בשאר מלאכות כמו מבעיר ומבשל וכהאי גוונא ודאי אין כאן פטור במה שעושה עוד דבר אחר כיון דעכ"פ עושה מלאכה בפסיק רישיה [...]

(אבן האזל מעשה הקרבנות ב, א, השמטות ומילואים)

¹³ בלא להיכנס לדרך פעולתו של פסיק רישיה האם הוא נחשב כמתכוון, או שבמקום כזה אין צורך בכוונה.
¹⁴ נזהרנו בהגדרת הדברים, כי ייתכן שיש להבחין בין צידה שנעשית על ידי סגירת הדלת שבה שוללים את חירות הצבי, ובין צידה שנעשית על ידי תפיסה בידיים, שאז החפץ הוא תפוס ביד האדם וניתן לראות בזה שינוי בגוף החפץ.
¹⁵ בירושלמי יש גם דין פיקוח גל, שבו נעשה מעשה בגוף הדבר, ולכאורה אינו קשור לצד צבי, אבל מסביר ר' שמעון שקופ בדרכו של הר"ן שהמכנה המשותף שהוא לא צריך 'להסיר התועלת' כיון שהפעולה שהוא עושה היא מותרת. כמו כן ישנו קושי גדול שמעלה ר' שמעון שקופ בדבריו. בסוגייה במסכת ביצה לו ע"א יש דין פריסת מחצלת על גבי כוורת, ושם הרשב"א עצמו דן בגדרי פסיק רישיה, ומכאן ברור שלשיטתו יש גם במלאכת צידה פסיק רישיה. ר' שמעון שקופ לא פותר את השאלה, אלא רק מעיר שדברי הרשב"א (כפי שהוא הבין אותם) סותרים לדבריו שם.

אבן האזל מקשר את הדברים לקבוצת מלאכות בה לפי חלק מהראשונים הכוונה מגדירה את המלאכה. במלאכות מעין אלו רק צורך ורצון חיובי לדבר הופך את הפעולה להיות מלאכה אסורה. הנגזרת מכך היא שבמלאכות אלו לא יהיה איסור בפסיק רישיה, כי ברור שלעניין זה, זה לא נחשב ככוונה¹⁶.

ה. הסבר החפץ חיים

החפץ חיים בספרו מחנה ישראל¹⁷ דן בשאלה האם מותר לחייל בצבא לשאת משא במקום שאין בו עירוב. ביחס לדברים שהוא מחויב לשאת אותם ואין לו דרך אחרת (כמו להניחם על עגלה או לשלם לגוי שייקח אותם), מניח החפץ חיים "ואם אין לו שום עצה מותר לישאם בעצמו". ביחס לדברים שהוא לא חייב לסחוב בגלל ציווי הצבא אלא שהם חפצים אישיים כותב החפץ חיים:

ואם החפצים האלו הם שלו, ואין עליו צווי מהמשלה שיהיו לו החפצים ההמה אסור לישא אותם בעצמם עמו. אך אם נושאם בצירוף שאר החפצים שמוכרח לישא אותם מצד הצווי, אפשר דאין על זה איסור וכדלקמיה. ויותר טוב שישתדל בכל היכולת לטלטלם ע"י אינו יהודי או על העגלה שנותנים להם.

(מחנה ישראל, חלק א פרק לא סעיף ב)

בהערה א (שם) מאריך החפץ חיים בביאור ההיתר ואומר:

עיין במנחות ס"ד ע"א וביומא פ"ד ע"ב, דמשמע שם דאם הוא מתכוין להעלות דגים וגם התינוק שנטבע לכולי עלמא אין בו משום מלאכה בשבת ושם אפילו לכתחלה מותר [...] וכן בשאר מלאכות, כדמוכח מדברי הרשב"א שהובא בהר"ן הנ"ל לענין צידת צבי וגם לענין פיקוח הגל, שמתיר אפילו אם מתכוין למצוא זהב המונח שם. ואין לחלק בין דבריו לעניננו משום דהכא הלא מרבה בפעולה בעת מעשה. דהעלאת המצודה בדגים עם התינוק שנטבע יוכיח, וכן ריבוי השיעור בבישול יוכיח, דסבירא ליה להרשב"א דאם מבשל עבור חולה שיש בו סכנה יותר מכפי הצריך לו כדי שיהיה גם לבריא אינו חייב חטאת עבור זה [...]

¹⁶ סוג המלאכות שעליהם מיישם אבן האזל את העיקרון עשוי להיות מאוד בעייתי, כי ניתן להסביר שזומר שאינו צריך לעצים הוא מקלקל, וזו סיבת הפטור שבו. פעולה מקלקלת כדי שתיחשב למלאכה חייבת להיות עם כוונה חיובית, אבל צידה אינה דומה למלאכות בממד זה. הדבר יוצר קושי גם מבחינת דרך היישום וההיגיון של פסיק רישיה ואין כאן מקום להאריך.

¹⁷ כידוע, החפץ חיים כתב מספר ספרי הלכה ומוסר לטובת קבוצות שונות שהוא חשש לשמירת הדת וחולשה בה. אחת הקבוצות שהוא ראה את הקושי שלהן, הם החיילים שהיו בצבא הקיסר, שמציאות החיים בצבא של גויים, מנותקים מיהודים, ורחוקים ממקורות סמכות דתיים גרמה להם לריחוק מהדת ושמירת ההלכה. החפץ חיים כתב לטובתם את ספר 'מחנה ישראל' שחלקו הוא סוגיות הלכתיות שחייל עלול להיקלע להן וחלקו דברי מוסר והתחזקות לשמירת הדת.

הנועל את הבית עליו ועל הצבי שבתוכו

והנה זה אין להקשות על הרשב"א, אמאי כתב דהוא אסור מדרבנן, והלא לענין העלאת המצודה עם הדגים והתינוק הנטבע וכן לפקח הגל ולהעלות האדם עם צרור הזהב מתיר הירושלמי אפילו במתכוין לכתחלה לזה, דאפשר דהרשב"א יסבור ג"כ לסברת הר"ן שכתב בפ"ג דשבת, דלהכי התירו חכמים כדי שלא ימנע בשום ענין מפיקוח נפש המוטלת חובה עליו. ומה שמתיר אפילו לכתחלה לסגור הדלת בעד ביתו אפילו היכא שהוא מתכוין גם לצוד הצבי, משום דאינו מרבה בזה בשום טרחה, מה שאין כן בבישול, להכי אסור על כל פנים מדרבנן. נחזור לעניננו דלפי זה פשוט דבעניננו היכא שהוא מרבה במשא בבת אחת ועל מקצתו הוא אנוס ומקצתו הוא ברצון לדעת הר"ן הוא איסור דאורייתא ולדעת הרשב"א ורבו והתוספות הוא איסור דרבנן לבד, ואם כן לדעת הרשב"א ודעמיה יש להקל במקום פסידא ובפרט בזמן הזה דסבירא ליה דאין לנו רשות הרבים [...]

(שם)

החפץ חיים מסביר את עניין הוצאת משא מותר עם משא אסור כריבוי בשיעורים, דהיינו שעושים פעולה זהה עם כמות גדולה יותר של דברים, שלשיטת הרשב"א הוא אסור מדרבנן, ובמקום צורך מותר מלכתחילה. במקום שאין ריבוי טרחה בדבר, אין בזה איסור אפילו מדרבנן.

בדרך זו מסביר החפץ חיים את סברת הרשב"א ביחס לסוגר דלת עליו ועל צבי, שהוא כמרבה בשיעורים. ואמנם מרבה בשיעורים הוא אסור מדרבנן, אבל זה רק במקרה שהוא צריך לעשות תוספת טרחה, דהיינו לעשות פעולה שהוא מיוחדת לדבר האסור, כמו לשים עוד חתיכה בסיר או לסחוב עוד דבר עליו שזו תוספת מאמץ. אבל במקרה של הסוגר את הדלת עליו ועל הצבי, הוא לא עשה שום תוספת דבר בשביל הצבי, וזה בבחינת "נר לאחד נר למאה".

הסבר זה זוקק הבנה, מדוע אין בסגירת הדלת פסיק רישיה? נעיין בהגדרתו של הרמב"ם לפסיק רישיה (שבת א, ו):

עשה מעשה ונעשית בגללו מלאכה שודאי תיעשה בשביל אותו מעשה, אף על פי שלא נתכוון לה, חייב.

נדייק במינוחי הרמב"ם – הפעולה המותרת מוגדרת כ'מעשה' ואילו התוצאה האסורה מוגדרת כ'מלאכה' – מלאכה היא הגדרה הלכתית לפעולות האסורות בשבת. התורה אמרה שאסור לעשות בשבת כל מלאכה, ולכן כל דבר שאסור לעשותו בשבת הוא מלאכה, ואם זה דבר שמותר לעשותו בשבת הוא לא 'מלאכה' אלא 'מעשה'.

לאור זה, כאשר האדם סוגר את הדלת על עצמו, הוא עושה מעשה מותר שבגללו בהכרח נעשית מלאכה, והיא מלאכת צידה, ולפי הגדרת הרמב"ם זהו מקרה קלאסי של פסיק רישיה, ולא מרבה בשיעורים!

ראינו את המודל של פסיק רישיה, ועכשיו צריך להבין מהו 'מרבה בשיעורים' ומה ההבדל ביניהם. במרבה בשיעורים הוא עושה מלאכה אסורה בשבת על שני פרטים, אלא שביחס לאחד מהם ישנו היתר לחלל שבת בגלל פיקוח נפש וכדומה. ניקח לדוגמא מרבה בשיעורים בבישול. האדם מבשל שני דברים, אחד מותר ואחד אסור. הוא עושה מלאכת בישול האסורה אלא שביחס לפרט אחד הוא מצווה לעשותו בשבת, והוא עושה אותו גם על דבר נוסף, שבו כשלעצמו לא הותרה המלאכה. ביחס לשני הפרטים מדובר על מלאכת מחשבת אסורה, אלא שבמקום זה בגלל אחד הפרטים נדחה איסור השבת. זה כלל לא דומה לציור של הסוגר את הדלת על עצמו ועל הצבי. דברי החפץ חיים מחייבים הבנה.

נראה שהחפץ חיים מציע מודל שונה במקצת לפסיק רישיה ולמרבה בשיעורים. הגדרתם תלויה בתוצאה שמתרחשת מהמעשה שהאדם עושה.

כשהאדם בפעולה אחת משיג שתי תוצאות שונות אז זה נכנס למערכת של אינו מתכוון ופסיק רישיה. לדוגמה, האדם מגיף את הדלת והוא משיג שתי תוצאות: גם סוגר את הבית וגם מכבה נרות (=בית שמור ונרות כבויים), אבל מרבה בשיעורים הוא כשהאדם עושה פעולה אחת על שני פרטים, ויש כאן תוצאה זהה על שני דברים (= אדם שמור וצבי שמור). לשיטת החפץ חיים, הגדרת המעשה נגזרת מהתוצאה הפיסית ולא מהגדרה הלכתית, ועל כן במקום בו המעשה הפיזי הוא אחד הרי זה ריבוי בשיעורים ולא פסיק רישיה.

נחדד את ההבדל. לפי המודל שצייר הרמב"ם אדם שמור בבית אינו דומה לצבי שמור בבית, כי צבי שמור בבית היא מלאכה, שהיא שונה לחלוטין מאשר העובדה שאדם שמור ומוגן בבית. ולכן אמנם סגירת הדלת מובילה לשתי התוצאות הללו, אבל תוצאה אחת מוגדרת כ'מעשה' ואילו התוצאה השנייה מוגדרת כ'מלאכה' שאינה דומה לתוצאה הראשונה. ולכן לפי שיטת הרמב"ם לא ייתכן לומר על הציור של הסוגר דלת עליו ועל הצבי ריבוי בשיעורים. זה שייך רק במקום שהוא עושה מלאכה אחת, לדוגמא בישול, על שני דברים.

לעומת זאת בציור של החפץ חיים, ההגדרה ההלכתית של מלאכה כלל לא מעניינת, מה שמעניין אותנו בציור המקרה הוא העובדה ששני דברים נמצאים באותו מצב פסי, דהיינו הם שמורים. ולכן לפי שיטתו מדובר על מרבה בשיעורים.

נראה שמתוך דברים אלו צריך גם לשנות מעט את ההגדרה של מלאכת צידה לשיטת החפץ חיים. אחת משאלות היסוד במלאכת צידה היא דרך הגדרת המלאכה, דבר שגרם למספר

הנועל את הבית עליו ועל הצבי שבתוכו

אחרונים לומר שיש כאן מלאכה שונה לחלוטין שאינה דומה למלאכות האחרות. נראה שכדי להתאים את הדברים לסברות האמורות כאן צריך לומר שפעולת צידה היא פעולה שעניינה לשמור על דבר במקום מסוים, ולא את הפיכתו להיות ניצוד. הדבר מתאים גם ללשון המשנה "לשמרו ונמצא צבי שמור בתוכו" ומכאן שזו הגדרת המלאכה, וההבדל בין היותו שמור, היות מה שבבית שמור, והיות הצבי שמור הוא רק חילוק גופים ולא חילוק מלאכות, ועל זה מתבסס הרשב"א.

שיטת החפץ חיים היא מיוחדת במינה, ובפרט לאור העובדה שהוא מחבר אותה להיבטים מעשיים, ונראה מתוך דבריו שבמקומות בהם יתקיים המודל, שפעולה שנעשית ומניבה שתי תוצאות זהות, שאחת מהן אסורה משום מלאכה והשנייה מותרת, ניתן ליישם את העיקרון הזה במקום צורך.

ו. סיכום

המשנה המדמה בין אדם היושב ליד חברו בפתח בית שצבי בתוכו, ובין הנועל את הבית ונמצא צבי נעול בתוכו, עוררה בעיות פרשניות ודיניות. במאמר זה דנו בשלושה עניינים הנגזרים מהמשנה והקשיים שבה:

1. המציאות – האחרונים ציירו ציור מסוים של המקרה, המתבסס על כך שהשני חייב לשבת מאחורי הראשון, כי אם הוא יושב לצדו סימן שהראשון לא מילא את הפתח ולכן הצבי לא ניצוד. הדבר הוא כנגד פשט המשנה. הצענו, שיש להכניס לשיקול הדברים גם את טבע הצבי, שלא יצא מבית שיש פתח שמישהו יושב בו אף על פי שאינו ממלא את כולו, וכך לדעתנו יש להסביר את המשנה כפשטה.

2. הדמיון – לכאורה אין דמיון בין המקרה של היושב ליד חברו שכלל לא עושה פעולת צידה, ובין המקרה של הנועל את הבית ונמצא צבי שמור בתוכו, שעושה פעולת צידה אלא שהוא פטור משום שהוא מתעסק, או שאסור מצד אינו מתכוון. הבאנו מספר שיטות שהביא הרמב"ן ליישוב הקושי בראשונים:

בשם תוספות – אין דמיון במקרה אלא רק בדין – פירוש שיוצר קושי רב.

בשם עצמו – המקרה של הנועל את הבית הוא במקום שהדלת סגורה כבר והצבי ניצוד והוא רק נועל אותה, או שהצבי קשור בתוך הבית, ואז דומה בדיוק למקרה של היושב מצד חברו שהצבי כבר שמור.

בשם התוספתא – שהמכנה המשותף הוא שעל אף שהצבי נמצא שמור בגלל מעשיו הוא לא צריך לעשות פעולת תיקון לדבר.

3. שיטת הרשב"א בירושלמי – הרשב"א הביא מדברי הירושלמי שמהם משמע שגם אם הוא יודע שהצבי בתוך הבית, והוא נועל את הדלת על עצמו זה מותר מלכתחילה. הדבר עורר תמיהה רבתי מצד הראשונים, שלכאורה זהו מקרה של פסיק רישיה וחייב. בביאור שיטת הרשב"א מצאנו מספר שיטות שכל אחת מהן היא בעלת משמעות גדולה לעניין מלאכות שבת הן בצד העקרוני והן בצד המעשי:

ש"ט גיבורים – פסיק רישיה הוא רק במקום שדרך עשיית המלאכה הזו היא בדרך זו, אבל פעולה שלא בהכרח מובילה למלאכה הזו, גם אם עכשיו היא תגרום לה בהכרח היא מותרת. מדובר בצמצום מהותי של השימוש בפסיק רישיה.

ר' שמעון שקופ – במלאכת צידה בגלל הייחוד שלה אין בה בכלל פסיק רישיה, כי רק כוונה יכולה לחבר בין מעשה עקיף של צידה ובין מלאכת צידה.

החפץ חיים – במלאכת צידה זה נחשב כמרבה בשיעורים, דהיינו שבפעולה אחת הוא מציג תוצאה זהה הן לדבר מותר והן לדבר אסור, ודבר זה מעיקר הדין מותר, אלא שבמקום שיש תוספת טרחה נאסר מדרבנן. בדרך זו רצה החפץ חיים להתיר לחיילים במקום שאין דרך אחרת, להוציא ציוד שלהם ביחד עם ציוד שהם חייבים לסחוב אותו. והחידוש הגדול יותר הוא ביחס למקומות שהיתר הדבר אינו מצד פיקוח נפש אלא מצד התנהלות רגילה כמו בסוגר דלת.